

DIN ISTORIA ÎNVĂȚĂMÂNTULUI CONFESIONAL ROMÂNESC DIN BANAT – LEGEA XVI DIN 1913

Angela Dumitrescu*

Cuvinte cheie: Banat, învățământ, legislație

Key words: Banat, education, legislation

Dezvoltarea și generalizarea învățământului au fost „reclamate cu putere și convingere pentru întâia dată de reprezentanții iluminismului european”¹.

Pentru populația românească „tolerată” începuturile promovării accesului la educație a fost posibil datorită înființării Bisericii Greco-Catolice Române din Transilvania². Măsurile politice, corelate cu acțiunile elitelor românești, preponderent ecleziastice, ale secolului al XVIII-lea, de promovare a învățământului și de creștere a cotei de școlarizare au dus la înființarea primelor școli confesionale grănicerești³. Școlile din granița militară a Banatului, prin modul lor de organizare și funcționare, erau superioare școlilor civile⁴. În 1872 funcționau, pentru Regimentul de Graniță nr. 13 româno – bănățean din Caransebeș, un număr de 78 de școli comunale românești⁵.

Instaurarea dualismului politic în 1867 reprezintă, pentru învățământul românesc din Banatul istoric, un important punct de răscruce. Trecerea de la organizarea statală multinațională și pluriculturală de tip austriac la cea „națională” maghiară s-a reflectat și în legislația școlară.

* Liceul Electrotimiș Timișoara/Universitatea de Vest Timișoara, Facultatea de Științe politice, Filosofie și Științe ale Comunicării.

¹ Mirela Andrei, *Politici școlare în monarhia habsburgică și efectele lor asupra învățământului din granița năsăudeană în secolele XVIII – XIX*, în *Biserică și comunitate în Banat și Transilvania*, Timișoara, 2007, p. 31.

² *Ibidem*, p.32.

³ *Ibidem*, p. 36.

⁴ Diana Lavinia Micu, *Aspecte privind învățământul din sudul Banatului în secolul al XIX-lea, oglindite în Arhiva grănicerească din Caransebeș*, în *Biserică și comunitate în Banat și Transilvania*, p. 100.

⁵ *Ibidem*, p. 101.

Anterior acestui moment, Banatul fusese încorporat, în decembrie 1860, Ungariei. Pentru învățământ, aceasta a însemnat trecerea școlilor populare sub autoritatea Bisericii, prin Ordinul 67343 din 15 ianuarie 1862 și transformarea lor în școli confesionale⁶.

Ca instituție principală (alături de Biserică) în existența comunităților bănățene, școala a fost în permanență organizată și restructurată în funcție de legislația specifică. În bibliografia recentă, dar și în cea mai veche, reglementările legale școlare au fost totdeauna abordate ca punct de plecare și analiză a subiectelor legate de învățământ și mai ales de politica de maghiarizare. Acest fapt s-a realizat indiferent dacă studiile se refereau la statutul de cadru didactic, la poziția Bisericii în diferite probleme școlare sau chiar la chestiuni legate de desfășurarea procesului de instruire și educație din punct de vedere metodic sau istoric.

Considerăm că în privința orientării conținutului legilor școlare, până la sfârșitul secolului al XIX-lea, se pot distinge trei etape:

a) 1868-1878 – dirijată spre impunerea obligativității învățământului poporal elementar și acceptarea predării limbii materne în școlile confesionale;

b) 1879-1893 – perioada inițială a fenomenului de impunere a limbii maghiare în procesul de învățământ, de limitare a predării limbii materne și a posibilităților de educație în spirit „național”;

c) 1893-1918 – când acest fenomen se accentuează și se aplică un control al statului asupra școlilor care solicită ajutor de la buget

De asemenea, ne exprimăm opinia că, în orientarea generală a legislației școlare, până la primul război mondial, se pot remarca două tendințe clare:

a) preocuparea de a imprima sistemului de învățământ o structură modernă, diversificată, pe nivele de instruire racordate la cerințele unei societăți aflate în plină dezvoltare și evoluție capitalistă;

b) preocuparea de a subordona instituția de învățământ obiectivelor politice ale cercurilor guvernante maghiare; de a impune controlul total al statului asupra procesului de învățământ prin „statificarea” școlilor populare.

După anul 1900, școala confesională s-a confruntat cu ofensiva guvernelor împotriva autonomiei Bisericești și a Școlii confesionale, considerate ca principale obstacole în calea promovării politicii de asimilare și integrare a naționalităților.

⁶ Ioan Munteanu, Rodica Munteanu, *Timișoara. Monografie*, Timișoara, 2002, p. 368.

Față de modificările legislative menționate de către proiectul Berzeviczy din 1904 au existat mai multe reacții: una în planul forului bisericesc, al autorităților cu atribuții administrative în problema școlilor confesionale; o reacție în planul didactic, al corpului profesoral direct interesat în chestiunile legate de salarizare și o reacție în planul politic, manifestată prin reprezentanții români în Dietă, dar și prin intermediul mitropoliților și episcopilor din Casa Magnaților. S-a manifestat și o reacție în planul societății civile reprezentată de presă și de populația ce suporta în mod direct costurile școlare. Aceasta s-a realizat prin organizarea de numeroase adunări populare de protest în majoritatea localităților bănățene⁷.

Documentul proiectului Berzeviczy a rămas în arhive și a fost utilizat peste câțiva ani, (1907), la redactarea legilor școlare cunoscute sub numele Apponyi, după numele ministrului cultelor și instrucțiunii publice care le-a propus⁸. Acestea au fost prezentate Dietei la 21 februarie 1907, iar după citire au fost trimise comisiilor școlare și financiare și apoi dezbătute în Parlament⁹.

Cu siguranță, aceasta este cea mai cunoscută lege a învățământului datorită efectelor avute asupra sistemului de învățământ confesional.¹⁰

Mai puțin cunoscut este faptul că legea Apponyi din 1907 este urmată în anul 1913 de o nouă lege școlară: XVI/1913, adoptată de Dietă și promulgată în toamna aceluiași an. Prevederile acesteia se aplicau și pentru școlile confesionale, conform Ordinul ministrului de culte și instrucțiune publică, cu numărul 149893, din 18 septembrie 1913¹¹. Textul acesteia a fost foarte puțin abordat și prezentat în studiile de specialitate consacrate legislației școlare.

⁷ Ioan Munteanu, *Rețeaua școlară și știința de carte în Banatul istoric la începutul secolului al XX-lea*, în *Studii bănățene*, coord. V. Leu, C. Albert, D. Țicu, Timișoara, 2007, p. 412.

⁸ Stelian Mîndruț, *Legile lui Apponyi și activitatea parlamentară a deputaților români*, în *AIIA Cluj*, XXI, 1978, p. 444.

⁹ *Telegraful Român*, Sibiu, LV, 1907, nr.18, din 17 februarie/2 martie, *apud* Stelian Mîndruț, *op.cit.* p. 445.

¹⁰ Angela Rotaru-Dumitrescu, *Legislația privind salarizarea învățătorilor și implicațiile ei asupra evoluției școlii confesionale românești la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea*, în *Biserică și societate în Banat*, Timișoara, 2005; *Eforturile de asigurare a finanțării școlii confesionale românești bănățene la începutul secolului XX*, în *Istorie și spiritualitate în Episcopia Caransebeșului*, Caransebeș, 2008.

¹¹ Arhiva Episcopiei Ortodoxe Române Caransebeș (în continuare AEORC), *Fond școlar*, IV, dosar 133/1914, nenumărat.

Se reglementau, din nou, drepturile salariale ale învățătorilor de la școlile elementare comunale și confesionale. Legea este adusă la cunoștința tuturor instituțiilor de învățământ confesionale prin Ordinele Consistoarelor Diecezane cu numărul 3748 din 1913¹², adresate tuturor oficiilor protopopești și parohiale precum și tuturor învățătorilor confesionali din Eparhiile sufragane¹³.

Înainte de adoptarea efectivă a legii, în ședința Senatului Școlar a Episcopiei Caransebeșului din 28 iunie 1913 se emite un circular semnat de episcopul dr. Miron Cristea¹⁴. În ordinul de pregătire pentru aplicarea dispozițiilor legale se considera că noua reglementare crea „o situație enorm de grea pentru că nesocotirea dispoziției acestei legi care reclamă măsuri grabnice de conformare nu numai că primejduiește cele mai multe școli, dar poate deveni în multe cazuri de-a dreptul catastrofală și pentru comuna bisericească ca atare”.

În textul oficial se preciza obligativitatea asigurării, pentru învățător, a unei locuințe libere - conform articolului 16 - cu două camere podite, bucătărie, cămară, anexe și grădină de un sfert de iugăr - sau în lipsa acestora, a banilor de cvartir (chirie) între 240 și 600 de coroane pe an - conform articolului 4. Această lege fixa pentru toți învățătorii salariul de începător la 1200 de coroane cu creștere continuă, putându-se ajunge până la 3200 de coroane pe an pentru învățători și 3000 coroane pe an pentru învățătoare.

În locul cvincvinalelor, care se desființează, se introduce împărțirea învățătorilor în 3 clase, fiecare cu trei gradații avansându-se în cadrul clasei a III-a din 5 în 5 ani, iar în clasele a II-a și I-a din 4 în 4 ani din gradație în gradație. Din clasă în clasă se promova în funcție de „vrednicia” dovedită la catedră. Pentru eventualele întreruperi de serviciu se admiteau cazurile de boală sau alte motive independente de voința cadrului didactic, cu justificare dată în fața inspectorului regesc. Nu se luau în considerare, la vechime, concediile ce depășeau 1 an și nici anii pentru care învățătorul ar fi fost condamnat sau îndepărtat din post pe cale disciplinară (conform articolului 22 din legea XXVII/1907 și a articolului 7 din legea XVI/1913)¹⁵. Legea preciza și modalitatea de calcul a salariilor cadrelor didactice.

¹² *Ibidem.*

¹³ Sufragane = din subordine.

¹⁴ AEORC, *Fond școlar*, IV, dosar 133/1914, nenumărotat.

¹⁵ *Ibidem.*

Toate comunele care susțineau școli populare elementare erau datorare să asigure și să plătească, până cel târziu la 31 decembrie 1913, acest salariu recalculat. Acele comune care nu puteau achita noua sumă de bani primeau ajutor de la stat, cu titlu de întregire la salariu. Dacă o cereau, conform legii, până în luna septembrie, trebuiau să alăture documentele necesare. Dreptul la întregire a salariului de la stat o aveau doar acele comune bisericesti care contribuiau cu cel puțin 5% la darea de cult. Ca urmare, fiecare Consistoriu Diecezan va împărți comunele bisericesti aflate în jurisdicția sa în 3 categorii:

1. Comune care au susținut și pot susține în continuare din resurse proprii școala confesională ;

2. Comune bisericesti care au primit întregire de la stat conform legii XXVII/1907;

3. Comune bisericesti care au susținut din mijloace proprii școala confesională, dar conform prevederilor legii XVI/1913 cer ajutor de la stat.

Pentru prima categorie, Consistoriul Diecezan din Caransebeș atrăgea atenția că nu se admitea repetarea „cazului dureros de la 1907, când sub însuflețirea generală pentru mântuirea școlii s-au luat concluze însuflețite, urcând salariile învățătorilor după cum cerea legea, dar când să-i plătească (pe învățători), au ajuns în cea mai mare încurcătură neavând de unde-i plăti”¹⁶. În nici un caz nu se admite ca o comună bisericască „să-și sleiască toate izvoarele de venit pentru școală, ca apoi să aducă și Biserica la ruină materială”. Se înțelegea deci și se lăuda „pofa de jertfă pentru școală” dar aceasta să fie făcută în măsura puterii economice reale. Prin Ordinul Consistoriului Diecezan se preciza că numai dacă nu se primejduiau interesele proprii ale Bisericii se aproba hotărârea de susținere din propriile fonduri.

De altfel, presa mai semnalase astfel de situații în care unii învățători, în anul 1912, aveau salarii mult sub minimul permis de lege, de 400-600 de coroane, deoarece nu se ceruse întregirea salariului de la stat, pentru ca școala din localitate să nu fie transformată în școală cu limba de predare integrală maghiara¹⁷.

A doua categorie includea comunele bisericesti care primeau deja întregire de salariu de la guvern, pe baza legii din 1907 și nu erau nevoite să facă noi cereri, decât dacă veniturile li s-au redus constant în ultima perioadă.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ *Revista Preoților*; Timișoara, III, 1912, nr. 46-47, din 18 noiembrie/1 decembrie, p.2.

A treia categorie, ce cuprindea comunele bisericesti care nu mai puteau asigura salariul învățătorilor din fondurile proprii, trebuiau să trimită de urgență următoarele documente pentru a primi întregirea salariului conform legii XXVII/1907:

Concluzul Comitetului Parohial din care să reiasă salariul plătit până acum învățătorului, din ce surse au provenit banii, cererea de ajutor, darea de cult generală (de cel puțin 5% obligatorie);

1. Protocolul de dotație (javadalmii jegyzőkönyv);
2. Foaia de salariu sau de dotație (dislevél);
3. Atestatele de serviciu emise de inspectorii tractuali confesionali (működési bizonyítványok);
4. Preliminarul comunei bisericesti (az egyházközség költségvetése);
5. Preliminarul de cult (iskolai cultus költségvetése);
6. Inventarul averii comunei politice (politikai község leltára);
7. Conspectul de dare (adókimutatás);
8. Atestat despre sărăcia comunei bisericesti (bizonyítvány az egyházközségiszegénységről);
9. Atestat de cetățenie (községi illetőségi bizonyítvány) din care să rezulte că învățătorul este născut în Ungaria și este cetățean ungar;
10. Testimoniu de calificatiune (tanképesítő oklevél) care să fie în original sau în copie autentificată la notar;
11. Declarațiune (nyilatkozat) din care să reiasă că învățătorul știe să scrie, să vorbească și să predea în limba maghiară, dată în fața notarului Comitetului parohial;
12. Planul școlii, eventual schița sălii de învățământ (az iskolák épület terve esetleg csak a tanterem vázlatrajza) - în original sau în copie autentificată;
13. Inventarul școlii (az iskola leltára);
14. Declarație (nyilatkozat) din partea comitetului parohial din care să rezulte prevederea școlii cu rechizitele care lipsesc;
15. Conspectul elevilor obligați la cercetarea școlii (tankötelesek kimutatása);
16. Declarație (nyilatkozat) făcută de învățător și autentificată de comitetul parohial că școala se acomodează strict planului de învățământ și numărului de ore stabilit de către congresul național bisericesc și aprobat de guvern;

17. Consemnarea manualelor școlare (tankönyvjegyzék);

18. Conспект despre starea învățământului popular din comună (kimutatás a község népoktatási állapotáról);

19. Document despre depunerea jurământului oficios (igazolvány a hivatalos eskü letételéről) de la inspectorul regesc de școli¹⁸.

În încheierea Ordinului se preciza că Înalțul Consistoriu Diecezan este bucuros să vadă cât mai multe școli profesionale susținute exclusiv din mijloace proprii, însă dacă așa ceva nu este posibil nu dorește să forțeze lucrurile. În cazul în care „organele noastre parohiale după dezbateri temeinice vor găsi că nu vor mai putea susține școlile prin mijloace proprii decât cu primejdia de a zdruncina averea și bunăstarea credincioșilor, atunci Consistoriul îndrumă ca necondiționat să ceară subvenție de la stat”¹⁹.

Textul legii reafirmă, prin articolul 83, că acolo unde existau mai mulți învățători într-o școală, directorul școlar era unul dintre aceștia. Această reglementare era legală încă din anul 1909, dar ea nu a fost aplicată decât sporadic în școlile profesionale bănățene²⁰.

Noua prevedere introducea și un examen special – de absolvire – al clasei a VI-a în școlile populare, care dădea dreptul absolvenților, împreună cu plata censului de două coroane, la exercitarea mai târziu a dreptului la vot. La acest examen final erau admiși: elevii ordinari de clasa a VI-a, privațiștii cu vârsta mai mică de 15 ani care absolviseră cinci clase sau terminaseră „cu succes” clasa I a unei școli secundare sau civile sau absolviseră clasa a IV-a a unei școli de ucenici, de meserii sau de comerț și apoi stătuseră acasă²¹.

Legea nu face referiri doar la salarizarea cadrelor didactice, ci aduce noi precizări legate de serviciul militar al învățătorilor. Astfel, din Circularul nr. 6412/1913 emis de Consistoriul Diecezan Caransebeș către toți învățătorii profesionali se aduce la cunoștința acestora faptul că, în conformitate cu articolul 20 din legea XVI/1913, se considera în concediu învățătorul profesional care îndeplinea voluntar serviciul militar activ. Pentru acel an, salariul de 800 de coroane era acordat învățătorului substituit, iar ce depășea această sumă îi putea reveni celui ce era înrolat. De asemenea, se reglementau

¹⁸ *Magyar Törvények (Codex Hungaricus)*, Budapesta, 1913; *Évi Törvénycikkek*, Budapest, 1914, p. 158-177.

¹⁹ AEORC, *Fond Școlar*, IV, dosar 133/1914 nenumărat.

²⁰ *Educatorul*, Oravița, V, 1913, nr.3 din martie, p. 34-36.

²¹ AEORC, *Fond Școlar*, IV, dosar 180/1912, nenumărat.

procedurile birocratice necesare să fie aplicate în astfel de situații²². Trebuie menționat, că aceste prevederi vor rămâne în vigoare și în timpul primului război mondial.

Noile reglementări au avut o aplicativitate practică limitată în timp. Izbucnirea conflagrației mondiale va duce la emiterea unor dispoziții pentru reglementarea activității în domeniul învățământului în condițiile mobilizării celei mai mari părți a învățătorilor. S-au aplicat totuși noile reglementări privind dotarea instituției școlare, salarizarea dascălilor și înființarea clasei a VI-a, pe baza căreia, la absolvire se obținea și dreptul de a vota.

Abordând prevederile legii din prisma intereselor politice ale guvernelor vremii o putem considera ca o nouă măsură menită să îngrădească învățământul confesional în limba maternă și să subordoneze instituția școlară intereselor statului maghiar.

²² AEORC, *Fond Școlar*, IV, dosar 133/1914 nenumărat.

Tabel. Modalitatea de calcul pentru salarii conform legii XVI/1913²³.

Anii de serviciu	Clasa	Gradația	Suma salariului în coroane	
la învățători				
1	Salariu începător		1200	
2			1200	
3	III	3	1400	
4			1400	
5			1400	
6			1400	
7		1400		
8		2	1600	
9			1600	
10			1600	
11			1600	
12		1600		
13		1	1800	
14			1800	
15			1800	
16			1800	
17	1800			
18	II	3	2000	
19			2000	
20			2000	
21			2000	
22		2	2200	
23			2200	
24			2200	
25			2200	
26		1	2400	
27			2400	
28			2400	
29			2400	
30		I	3	2600
31				2600
32	2600			
33	2600			
34	2		2900	
35			2900	
36			2900	
37			2900	
38	1		3200	
39			3200	
40			3200	

Anii de serviciu	Clasa	Gradația	Suma salariului în coroane	
la învățătoare				
1	Salariu începător		1200	
2			1200	
3			1200	
4			1200	
5	III	3	1400	
6			1400	
7			1400	
8			1400	
9			1400	
10		2	1600	
11			1600	
12			1600	
13			1600	
14			1600	
15		1	1800	
16			1800	
17			1800	
18			1800	
19			1800	
20		II	3	2000
21				2000
22				2000
23				2000
24	2		2200	
25			2200	
26			2200	
27			2200	
28	1		2400	
29			2400	
30			2400	
31			2400	
32	I		3	2600
33				2600
34		2600		
35		2600		
36		2	2800	
37			2800	
38			2800	
39			2800	
40		1	3000	

²³ *Ibidem*, dosar 133/1914, nenumerotat; *Educatorul*, Oravița, V, 1913, nr 1, din ianuarie, p.29-30.

Existența unui spirit civic al populației²⁴ a făcut ca în unele localități lipsurile materiale să fie acoperite din donații și prin crearea unui Fond special destinat nevoilor școlii. Inițiativa a aparținut tot autorităților bisericești care administrau Școala, dar a avut ecou și în rândul comunităților locale.

În rezolvarea „problemei școlare”, cum era numită în epocă, s-au implicat autoritățile bisericești centrale și de la nivelul comunităților locale, presa națională română, corpul didactic, dar și populația interesată de această problemă, căci asupra ei se răsfrângeau în mod direct prevederile legislative care priveau învățământul vremii.

Presa națională românească, ca formatoare de opinie la nivelul populației românești, a avut un rol fundamental în această problemă, publicând deseori articole care încurajau acțiunile de susținere a școlii în limba română și relatând în permanență despre toate aspectele care priveau învățământul românesc în general și școala în special, la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX.

²⁴ Ioan Munteanu, *Lupta bănătenilor pentru apărarea învățământului românesc la sfârșitul veacului al XIX-lea*, în *Apulum*, XIX, 1981, p. 359.

FROM THE HISTORY OF THE ROMANIAN
CONFESSIONAL EDUCATION IN BANAT - LAW
XVI FROM 1913

Abstract

Establishing the political dualism in 1867 was a decisive moment for the Romanian education in the historical Banat. This transition stage, the passing a from a pluricultural and multinational state organization (the Austrian model) to a “national” one (the Hungarian model), was reflected also in the school legislation.

The less known school law: XVI/1913, is adopted by the Dieta and enacted in autumn of the same year. Its dispositions were applied to the confessional schools also according to the order of the cult and public instruction minister, number 149893, from the 18th of septembre 1913. The law’s text was very little approached and described in researches attributed to the school legislation. The payment rights for teachers in confessional and village schools were changin again. The new dispositions had a limited practical use.

The First World War will result in issuing certain dispositions which will regulate the activites in the education area in order to mobilize the majority part of the teachers. However, the new regulations dealing with equipping the school, the teacher’s wages and setting up the - VIth- grade, which granted afterwards the right to vote if graduated, had been applied.

Judging the law’s dispositions from a certain point of view, that of the political interests of the governments of that time, we may consider that this measure was meant to restrain the confessional education in the mother language and to subordinate the school institution to the interests of the Hungarian state.